

דף לג

כמה כללים בסוגית דין שטעה (פירוט יתר — בטבלה הסמוכה ובהערות שבצדה)

א. סוג הטעות

הלכה המוסכמת על הכל היא, שהדיין שטעה בדבר משנה — חוזר בכל אופן שהוא. טעה בשיקול הדעת — לשיטת רב חסדא (שכמותו פסק הרי"ף להלכה) — אינו חוזר, מלבד באופנים שבהם הדיין פטור מלשלם, או חוזר הדין כדי שלא ימצא בעל דין מופסד. ולשיטת רב יוסף ורב נחמן, תלוי הדבר במומחיות הדיין ובאם יש גדול הימנו. ושיטות שונות בפירוש הדברים, כדלהלן.

ב. מומחיות הדיין; האם יש גדול ממנו

בדברי רב יוסף נחלקו הפירושים והגרסאות — האם במומחה חוזר ובשאינו מומחה אינו חוזר (כ"ה לגרסתנו), או להפך; במומחה הדין קיים, ובהדיוט חוזר (הרי"ף).
וכן בבאור דברי רב נחמן ישנן כמה שיטות, האם כשיש גדול ממנו — חוזר, ודוקא במומחה (רש"י, רא"ש), או שמא דוקא בשקיבל רשות לדון, שכיון שהוא פטור מלשלם, לכך הדין חוזר, כדי שלא ייפסד הבע"ד (בעה"מ ועוד). או להפך, כאשר יש גדול בעיר — אין הדין חוזר (המכריע. וי"א דוקא אם הגדול אינו סבור שטעה. רמ"ה). והרי"ף פי' שהחילוק אם יש גדול ממנו אם לאו, מתייחס על חיוב התשלום. וגם בדעתו נחלקו הראשונים אם מדבר בכל מומחה או רק במומחה שלא נטל רשות לדון.

ג. הזיקה בין חזרת הדין לחיוב הדיין בתשלומין

הרי"ף פסק הלכה כרב חסדא (וכן פסק בשו"ע), לחלק בין נטל ונתן ביד — שהדיין משלם והדין קיים, ובין אם לאו"נ ביד שהדיין פטור והדין חוזר. לשיטתו בכל מקום שהדיין פטור מלשלם — הדין חוזר, כדי שלא יפסיד הלה את כספו. [ואם מסיבה כלשהי לא ניתן להחזיר הדין, כגון שהבע"ד אינו בנמצא — לדעת הרי"ף הדיין פטור. והרמב"ם חולק, וכן פסק בשו"ע].
הרא"ש פסק כרב נחמן ולא כרב חסדא, ולשיטתו אין חילוק להלכה בין נטל ונתן ביד בין לאו"נ ביד — הן לענין חזרת הדין הן לענין אחריות הדיין בתשלומים, [שהרי קיימא לן כר' מאיר הדין דינא דגרמי, ופסק הדין כמוהו כמעשה]. ולשיטה זו יתכן שהדיין פטור והדין אינו חוזר.

כלל נוסף: כל הנידון בסוגיא אמור כשכבר זכה בעל הדין בממון, אבל דיין שטעה ולא הספיק התובע להוציא הממון מן הנתבע, והוברר עתה שטעה — הדין חוזר בכל אופן (ח"מ כה, ג).

ד. מנין הדיינים וקבלתם ע"י בעלי הדין

כמה הנחות מוסכמות:

1. שלשה דיינים, דינם כדין יחיד המומחה לרבים (שלא נטל רשות מראש הגולה).
2. מומחה לרבים שקבלוהו בעלי הדין עליהם [וכן שלשה דיינים שקבלום בעלי הדין, שדינם זהה ליחיד מומחה כנ"ל] — כמוהו כדין מומחה שנטל רשות לדון מראש הגולה. [אמנם לדברי הב"ח אליבא דשיטת הטור והרא"ש, יצא חילוק ביניהם, וכבר העיר על כך הש"ך].
3. יחיד שאינו מומחה — אם דן בכפיה או בתרמית, שלא קבלוהו בעלי הדין על עצמם — אין דינו דין [וחייב לשאת בהפסדים שגרם].
4. קבלת בעלי הדין לעולם פוטרת את הדיין שטעה, מלבד ביחיד שאינו מומחה, שקבלוהו בעלי הדין על עצמם — אין קבלתם פוטרתו, שאומרים לו, לדון דין תורה קבלנוך ולא לטעות.

הערות לתרשים:

- 1) ואם נטל רשות מראש הגולה לדון — בין אם קבלוהו עליהם בין אם דנם בכפיה — לעולם פטור מלשלם. ודוקא גמיר [וי"א אף סביר], אבל בלא"ה אינו כלום (רא"ש). ומסתבר שאם טעה בשקול הדעת אינו חוזר אפילו יש גדול הימנו (חזו"א טז,א).
- 2) לדעת הב"ח, שיטת הרא"ש שאם יש גדול הימנו — חוזר. (וכ"ה שיטת הרז"ה שפסק כרב נחמן, אלא שלדעתו נ' דוקא בשקיבל רשות לדון — חוזר, כיון שרק אז נפטר מלשלם). ושאר אחרונים חולקים.
- 3) הראב"ד כתב שגדול אינו מחזירו (ומפרש דברי רב נחמן כפירוש הרי"ף). ומשמע אף בשקבלו עליהם. ואולם בדעת הרא"ש נחלקו האחרונים: י"א שמסקנתו כשיטת הראב"ד (ש"ך). וי"א שלשיטתו הגדול מחזיר תמיד (ב"ח). וי"א שאם קבלו עליהם אינו מחזיר ואם לא קבלו — מחזיר (פלפולא חריפתא. ועש"ך). וי"א שדוקא גדול סמוך יכול להחזיר (תומים). ויש מחלקים בין מומחה שנטל רשות ובין מומחה שלא נטל רשות, שבוה האחרון — אין גדול מחזירו. והטעם, לפי שהוא חייב לשלם לבע"ד שהפסיד, לא תקנו שיחזיר (ע' בעה"מ, ר"ן, וכ"מ בחזו"א).
- 4) אפשר שלשמואל ששנים או אחד שדנו — דיניהם דין, אם קבלוהו עליהם — פטור מלשלם, שלשיטתו משנת בכורות מדברת בשלא קבלו ואין לנו הוכחה בשקבלו — ע' בדף ו, וצ"ע במפרשים. לפי תירוץ אחד המובא בר"ן, בבאור שיטת הרי"ף — רב יוסף חולק (על הסוגיא לעיל ו). ולשיטתו בהדיוט שקבלוהו עליהם הדין חוזר. אלא שהרי"ף לא פסק כרב יוסף.
- 5) לדעת הסמ"ע והב"ח, הרי"ף פוטר אף באופן זה, ודלא כה'בית יוסף'. וכן דייק הטור בלשון הרמב"ם.
- 6) הרי"ף והרמב"ם סוברים שגרמי באופן זה, שכוונתו לדון — פטור. וכ"פ בשו"ע וכ"פ הש"ך. והרא"ש (וכ"פ הרמ"א) חולק שלפי מה דקיי"ל כר' מאיר הדין 'דינא דגרמי' — חייב. ואמנם לחכמים החולקים על ר"מ — פטור, אך אין הלכה כמותם.
- 7) הרי"ף פוטר אפילו כשא"א כבר להחזיר את הדין. כגון שהבעל"דין אינו בנמצא וכדו'. והרמב"ם סובר שבאופן זה חייב לשלם (וכ"פ בשו"ע).
- 8) הרי"ף והרמב"ם פוטרם (וכ"פ בשו"ע). ואילו הטור הביא בשם הרא"ש שחייבים לשלם, מדינא דגרמי. וכן הביא הרמ"א. והש"ך פסק שפטור (וכן סתם בחזו"א). ואולם בשלשה הדיטות שקבלו עליהם הבע"ד — דעת הש"ך לחייב, שאין בקבלתם כדי לפטרם, ובקצוה"ח ונתיה"מ פסקו לפטור.

‘היכי דמי בשיקול הדעת...’ — מבואר לעיל ו.

‘ואי איתא, לימא ליה טועה בדבר משנה אתה...’ — רש"י פרש שמשנה מפורשת היא בחולין 'ניטלה האם שלה כשרה'. ואין נראה שהיתה כבר משנה ערוכה שקדמה לרבי טרפון, שאם כן ודאי לא היה טועה ר"ט בה — אלא כיון שנתברר אחר כך בעדות תודוס הרופא שהיא כשרה, הרי זה כטעות בדבר משנה (שפת אמת בכורות כח: ומה שכתב רש"י 'דתנן באלו טרפות' — לאו דוקא אלא לרווחא דמלתא נקט כן. משיעורי הגריש"א שליט"א, בכורות).

נראה לכאורה מזה שדיין שטעה בדבר מציאותי, אף כי בשעתו היה הדבר עלום, אם אחר כך הוכחה המציאות — הרי זה טועה בדבר משנה וחוזר.

‘רב חסדא אמר: כאן שנטל ונתן ביד, כאן שלא נטל ונתן ביד’ — טעמו של רב חסדא הוא, שהדיין שטעה ונטל ונתן ביד והרי מתחייב לשלם, לכך דינו דין ואינו חוזר. אבל כשלא נטל ביד ואינו חייב, הואיל ויש הפסד לבעל הדין — מחזירים את הדין בין לזכות בין לחובה, כדי שלא ייפסד הנידון (הרי"ף). והרמב"ן פרש טעם אחר: כשהדיין נו"נ ביד, תקפו של הדין אלים יותר ולכך אינו חוזר. והר"ן באר בסגנון שונה: כל שנעשה מעשה בידים לאחר פסק הדין, גם אם לא נעשה ע"י הדיין — נקבע הדין ע"י המעשה ושוב אינו חוזר.

והרמ"ה פרש סברה אחרת: כל שהדיין בעצמו נטל מזה ונתן לזה, שוב אין הלה יכול לתבוע את חברו, שאומר לו: 'לאו בע"ד דידי את', שהדיין הוא שנתן לי ולא ממך לקחתי. [וגם הדיין אינו יכול לתבוע, שהרי נתן לו ללא תנאי והגבלה כלשהי].

דף לד

‘ורבנן — אמר ריש לקיש: משום דמיחזי כנוגע בעדותו’ — פרש"י, שמא מתחרט ודואג שיגמר הדין לחובה ויוזם ויתחייב, לכך רוצה ללמד זכות כדי שלא ייגמר הדין. בפשטות הכוונה שהעיד שקר וחושש מהזמה [כי אם במעיד אמת, מדוע יחשוש שמא יוזם בשקר]. וכן מפורש בחדושי הר"ן וביד רמ"ה. ואם תאמר א"כ אדרבה, דין הוא שעדותו תיבטל אם העיד שקר ולא נהרוג נפש בחנם, ומדוע לא ילמד זכות? וי"ל אדרבה, אם אתה מתיר לעדים לענות זכות, מלכתחילה אינם נרתעים להעיד שקר, בידעם שבידם למנוע גמר הדין ולהינצל מהזמה. ועתה שאנו נועלים הדלת בפניהם מלשוב, לא יבואו להעיד שקר.

— כתב הרי"ף שהוא הדין בדיני ממונות, אין העדים מלמדים לא זכות ולא חובה לרבנן, מפני אותו הטעם (וכן דעת הרמב"ן ב"ב קיג: מובא בחדושי הר"ן כאן). והר"ן חולק (וכ"ד הסמ"ג — לאוין רסד; החינוך תיא) וסובר שבדיני ממונות אין העד חושש כל כך מהזמה ואין כאן 'מחזי כנוגע'. ולדברי ר' יוסי בר' יהודה שבנפשות מלמד העד זכות, בממונות מלמד זכות וחובה, שהרי אין לו חשש ד'מחזי כנוגע'. ומוכרח מן הסוגיא כן, שהרי לפי הסלקא-דעתין ש'הכל' דמתניתין אעדים קאי, הלא מפורש שבד"מ מלמדין בין זכות בין חובה.

‘ת"ש, דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין. ואם איתא ליתני נמי איפכא?’